

τὴν κοσμίαν καὶ σώφρονα.

Ἐξ ἀντιθέτου ἢ ἄλλη παρατάξις τῶν νέων τῆς Ἑλλάδος, ἢ εὐγενῆς, ἢ χαρούμενη, ἢ γεμάτη καλωσύνην καὶ σεμνότητα, ἔχει λάβει κατὰ κανόνα ἀγωγὴν ὀρθήν, ἀγωγὴν στηριζομένην ἐπάνω εἰς τὰ εὐγενῆ ἑλληνοχριστιανικὰ ἰδανικά. Οἱ ἐκπαιδευτικοί, οἱ ὅποιοι ἐρευνοῦν καὶ κρίνουν μὲ ἀντικειμενικότητα καὶ ὀρθὰ κριτήρια τὸν χαρακτῆρα τῶν μαθητῶν, καθημερινῶς διαπιστώνουν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ἡ καλὴ ἀγωγή εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν παιδιῶν.

Σήμερον δὲ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας, ἀπὸ τὰ παιδαγωγικὰ συνέδρια, ἀπὸ τὰς συζητήσεις τῶν ἐκπαιδευτικῶν εἴτε εἰς τὰς συνεδριάσεις των εἴτε εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συναντήσεις των, ἀκούεται πάντοτε ἡ φωνή, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ ἐπιταγὴν τῶν καιρῶν, ὅτι πρέπει νὰ μορφώσωμεν εἰς ἠθικὰς προσωπικότητας τὴν νεότητα. Νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὴν ἦθος καὶ χαρακτῆρα. Νὰ ἐνισχύσωμεν τὴν ἀγαθὴν βούλησίν της καὶ νὰ τὴν ἐθίσωμεν πρὸς τὸ ἀγαθόν.

*

Καὶ ὅλα μὲν αὐτὰ μαρτυροῦν ἀγαθωτάτας προθέσεις διὰ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν τῆς νεότητος. Ἀλλὰ διὰ νὰ γίνουν αἱ ἀγαθαὶ διαθέσεις καλὴ πραγματικότης, χρειάζεται κόπος καὶ μόχθος. Χρειάζεται ἐρευνα, μελέτη καὶ συστηματικὴ προσπάθεια. Μερικοὶ βέβαια τὸ ἔχουν λύσει, ἢ μᾶλλον αὐταπατῶνται νομίζοντες ὅτι ἔχουν λύσει τὸ ζήτημα. Ἐὰν τοὺς ἐρωτήσετε διὰ τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας των διὰ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν, θὰ σᾶς δώσουν διαφόρους ἀπαντήσεις. Ὁ ἓνας θὰ σᾶς εἴπη, ὅπως γράφει καὶ ὁ Robert Meriaux³ « Ὡ! ἐγὼ δὲν πιστεύω εἰς τὰ κηρύγματα τῆς ἠθικολογίας. Κάμνω ἠθικὴν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας. Τὸ πράγμα εἶναι πολὺ ἀπλοῦν. Μόλις ἓνα παιδί κάμει μίαν καλὴν πράξιν, τὸ ἐπαινῶ. Ἐὰν κάμη καμμίαν, ἀταξίαν τὸ ἐπιπλήττω. Ἐτσι δὲ ὑποδαυλίζω τὸν καθένα νὰ κάμη τὸ καλόν. Πι-

3. La formation morale à l' école primaire. Paris 1953 σελ. 16.

στεύω ὅτι δὲν ὑπάρχει καλύτερος τρόπος νὰ διδάξης ἠθικὴν. Μαθήματα ἠθικῆς δὲν κάμνω ποτέ! Τὰ μαθήματα δὲν ἀξίζουν τίποτε» !

Ἐνας ἄλλος ἠμπορεῖ νὰ σᾶς ἀπαντήσῃ «ὡς πρὸς ἐμὲ τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ ἀπλοῦν. Ἄναχωρῶ ἀπὸ μία διήγησιν ἢ ἀπὸ ἓνα κείμενον, συμφώνως πρὸς τὰς πλέον ἐγκύρους παιδαγωγικὰς ἀρχὰς προσπαθῶ μὲ καλῶς ζυγισμένας ἐρωτήσεις νὰ κάμω τοὺς μαθητὰς νὰ διατυπώσουν μίαν ἀρχήν, μίαν ἀπόφασιν, τὴν ὁποίαν καὶ γράφουν εἰς τὸ τετραδίον των. Τὸ μάθημα τῆς ἠθικῆς ἐγίνε, ἔτσι γίνεται κάθε μέρα. Αὐτὸ εἶναι ὅλον»!

Ἄλλοι δέ, δὲν ἀποκλείεται νὰ σᾶς ἀπαντήσουν ὅτι καὶ κατ' ἄλλους ὁμοίους τρόπους ἐργάζονται, χωρὶς πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ὑποπεύονται πόσον ἀπροσμετρήτως βαθὺ καὶ πολὺπλοκον εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἠθικοῦ καὶ πόσον ἐπιφανειακὴ ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ ἐργασία ἢ ἰδικὴ των.

Σήμερον τὸ ἠθικὸν συναίσθημα ἀπὸ ἀπόψεως προελεύσεως, περιεχομένου καὶ συμβολῆς εἰς τὴν ἠθικὴν ἀγωγήν, θεωρεῖται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα προβλήματα. Κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι τὸ ἠθικὸν συναίσθημα, ἀσχέτως τοῦ χρόνου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀρχίζει ἐκδηλούμενον, εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα εὐγενῆ συναισθήματα. Ἄλλὰ αὐτὸ ὅμως οὔτε ἠθικὴν μόρφωσιν ἀποτελεῖ, οὔτε δύναται ἐξ ἑαυτοῦ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἠθικὴν μόρφωσιν. Ἀποτελεῖ ὅμως πολύτιμον καὶ ἀπαραίτητον παράγοντα διὰ τὴν μόρφωσιν αὐτὴν. Ἀποτελεῖ τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ βλαστήσῃ καὶ θὰ καρποφορήσῃ ἡ ἠθικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδιοῦ. Ὅπως δηλαδὴ τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα, τὸ πατριωτικὸν συναίσθημα, τὸ συναίσθημα τοῦ καλοῦ καὶ τόσα ἄλλα, ἀποτελοῦν τὰς ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις διὰ τὴν καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀντιστοίχων καλῶν ποιότητων εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ, κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ τὸ ἠθικὸν συναίσθημα. Χωρὶς αὐτὸ νὰ εἶναι ἀπ' ἀρχῆς ὀλοκληρωμένον, ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ. Καὶ διὰ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως καλλιεργεῖται καὶ αὐτὸ τοῦτο, πλουτίζεται καὶ ἐξευγενίζεται, ὥστε νὰ ἀποτελῆ ὅλον ἐν καὶ ἰσχυρὸτερον παράγοντα εἰς τὴν τόνωσιν τῆς ἠθικῆς ζωῆς.

Πότε ἀκριβῶς ἀρχίζει ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος

τος ἐπὶ τῆς μορφώσεως τοῦ παιδιοῦ, πότε ἀρχίζει ἡ ἠθικὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ, εἶναι ἓνα πρόβλημα τὸ ὁποῖον δὲν κατώρθωσε νὰ τὸ λύσῃ ἡ ψυχολογία. Πάντως εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ στοιχειώδης ἠθικὴ ζωὴ ἀρχίζει ἀναπτυσσομένη ἀπὸ τῆς πρωτοῦ παιδικῆς ἡλικίας. Τὸ παιδί δηλαδὴ καὶ πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ κρίνῃ, πρὶν λάβῃ γνῶσιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ὑφίσταται ἀσυναίσθητως τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς μέσα εἰς τὴν οἰκογένειαν, ἐθίζεται εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ δοκιμάζει τὸ αἴσθημα τοῦ εὐαρέστου ἢ τοῦ λυπηροῦ, ἔστω καὶ εἰς μικρὸν βαθμὸν, ἀπὸ τὰς διαφορὰς αὐτοῦ πράξεις. Τῆς ἡλικίας ὅμως προοιούσης, ἀναπτύσσεται ἀναλόγως καὶ ἡ ἐνσυνείδητος ἠθικὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ.

Μόλις δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ παιδί, καὶ ὅταν μεγαλώσῃ, παρὰ τὰς ἐμφύτους ἠθικὰς καταβολὰς, δὲν εἶναι εἰς θέσιν μόνον τοῦ νὰ γνωρίσῃ σαφῶς καὶ ν' ἀναπτύξῃ ἐπιτυχῶς ἀρετὴν ἠθικὴν ζωὴν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἔχει ἀνάγκην χειραγωγήσεως. Ἔχει ἀνάγκην ἀγωγῆς ἐκ μέρους γονέων καὶ διδασκάλων, ὥστε ἡ ἠθικὴ του μόρφωσις νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ, τῆς ἰδικῆς του προσωπικότητος καὶ τῆς προσωπικότητος τῶν ἄλλων.

Καὶ ἐνῶ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ συμφωνοῦν ὅλοι οἱ ψυχολόγοι καὶ οἱ παιδαγωγοί, διαφωνοῦν ὅμως κατὰ θεωρίαν καὶ πρὸ παντὸς κατὰ πράξιν εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀγωγῆς. Μερικοὶ ἐπὶ παραδείγματι φρονοῦν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ μορφώσωμεν τὸ παιδί, ἔὰν κατὰ τρόπον ἀνάλογον πάντοτε πρὸς τὴν ἡλικίαν του, τοῦ ὑποδείξωμεν τί πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ, τί δὲ νὰ πράττῃ. Κατ' ἀρχὰς, λέγουν, τὸ ἠθικὸν αὐτὸ δέον θὰ διατυπώνεται ἐν εἴδει ἀφορισμῶν καὶ ἐπιταγῶν. Συνήθως οἱ ὑποστηρίζοντες τὸν τρόπον τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἀγωγῆς, συντάσσουν καὶ κατάλογον ἀπαγορευομένων καὶ ἐπιτρεπομένων πράξεων, εἰς τὸν ὁποῖον κατάλογον αἱ ἀπαγορεύσεις, κατὰ κανόνα, εἶναι πολὺ περισσότεραι.

Τὸ σύστημα ὅμως αὐτὸ τῆς ἠθικῆς διαπαιδαγωγήσεως ἐλάχιστα ἀποδίδει. Συνήθως καταλήγει εἰς πλήρη ἀποτυχίαν. Διὰ τὰς ἀπαγορεύσεις αὐτὰς εἰδικώτερον γράφει ὁ φιλόσοφος καὶ παιδαγωγὸς Paul Archambault ὅτι « εἶναι βασικὴ πλάνη τὸ νὰ θεωρῶμεν τὴν ἠθικὴν ὑπὸ τὴν ἀρνητικὴν τῆς μόνον ἄποψιν, νὰ τὴν περιορίζωμεν εἰς ἓνα σύστημα ἀπαγορεύσεων καὶ

« ταμποῦ ». Εἶναι παιδαγωγικὸν σφάλμα νὰ ἐμμένωμεν περισσό-
τερον εἰς τὴν φρίκην τοῦ κακοῦ, νὰ κάμνωμεν τὴν ἀγωγὴν ἕνα
συνεχὲς κυνηγητὸν τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ
παιδιοῦ, νὰ καταθλίβωμεν αὐτό, νὰ τὸ θέτωμεν εἰς μίαν διαρκῆ
ἔντρομον ἐπαγρύπνησιν καὶ νὰ τοῦ ἐπισείωμεν διαρκῶς σκοτεινὰ
προγνωστικά». ⁴

Τὸ παιδί δυσκολώτερον τηρεῖ μίαν ἀπαγόρευσιν καὶ εὐκολώ-
τερον προχωρεῖ εἰς τὴν τήρησιν μιᾶς θετικῆς ἐντολῆς. Εἶναι πα-
ρατηρημένον ὅτι τὸ «μὴ» ἐπιδραῖ πολλάκις κατὰ ἕνα ἐρεθιστικὸν
τρόπον εἰς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν βούλησιν τοῦ παιδιοῦ, τοῦ διε-
γείρει τὴν περιέργειαν καὶ δημιουργεῖ μίαν ἀρνητικὴν ψυχολογι-
κὴν κατάστασιν, ἕνα αἰσθημα καταπιέσεως καὶ πνιγμοῦ. Ἡ ἔλ-
ξις του δὲ πρὸς τὸ κακὸν αὐξάνει περισσότερον, ὅταν τοῦ ἀπαγο-
ρεύωμεν τὸ κακὸν διὰ τὸ κακὸν καὶ δὲν περιβάλλωμεν τὴν ἀπα-
γόρευσιν μὲ τὸ κῦρος ἀπολύτως σεβαστῆς αὐθεντίας. Αὐτομάτως
ἀναπηδοῦν εἰς τὴν παιδικὴν διάνοιαν ἄλλοτε λανθάνουσαι καὶ
ἄλλοτε σαφεῖς ἐνστάσεις. «Διατὶ μοῦ τὸ ἀπαγορεύουν αὐτό; Ποι-
ὸς μοῦ τὸ ἀπαγορεύει; Γιατὶ νὰ μὴ κάμω αὐτό, ποῦ μοῦ ἀρέσει;»

Αὐτὸ ἀκριβῶς ὑποδηλώνει, ὅτι τὸ παιδί αἰσθάνεται ἐμφύτως
τὴν ἀνάγκην τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ κύρους διὰ τὸ ἠθικὸν δέον.
Θέλει δηλαδὴ νὰ πεισθῆ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἔχει χαρακτηῖρα ὑπο-
χρεωτικὸν δι' αὐτό, διότι προέρχεται ἀπὸ μίαν ἀπολύτως σεβαστὴν
προσωπικότητα. Μερικοὶ γονεῖς καὶ παιδαγωγοὶ, διὰ νὰ καταστή-
σουν σεβαστὴν τὴν ἀπαγόρευσιν, τὴν συνδέουν πρὸς τὰς ποινὰς
καὶ τὰς κυρώσεις. Καὶ κανεὶς μὲν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ἡ
κύρωσις, ὅταν λογικῶς καὶ φρονίμως καὶ μέχρις ἑνὸς σημείου
χρησιμοποιῆται, εἶναι ὠφέλιμος ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως.
Ἀσφαλῶς ὑποβοηθεῖ ἕν τινι μέτρῳ εἰς τὴν ἀγωγὴν. Ἄλλ' ἄλ-
λοίμονον, εἰάν θελήσωμεν νὰ θεμελιώσωμεν τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἡ-
θους μόνον ἐπὶ τοῦ φόβου.

Πολὺ συχνὰ ὁ φόβος τῆς ἐπιπλήξεως, τῆς ἐντροπῆς, τῆς τι-
μωρίας, τῆς ἀσθενείας, ὁ φόβος γενικῶς τῶν κυρώσεων, φέρει
ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Ἦμπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἢ ἀντάρτας
οἱ ὅποιοι θὰ τὰ ποδοπατήσουν ὅλα καὶ θὰ καταντήσουν εἰς μίαν

4. Educateur, revue bimestrielle Σεβριος-8|βριος 1950.

κατάστασιν ἀναισχυντίας ἢ ὑπάρξεις μέ ψυχικὰς ἀπωθήσεις, δεισιδαίμονας, νευρωτικάς, περιδεεῖς, συνεσταλμένας, δουλόφρονας καὶ ἀδυνάτου βουλήσεως, χωρὶς πρωτοβουλίαν καὶ ἀτομικότητα. Τοιοῦτοτρόπως, ἀπαγορεύσεις τοῦ κακοῦ διὰ τὸ κακὸν ἢ διὰ τὸν φόβον τῆς τιμωρίας εἶναι προωρισμέναι μᾶλλον νὰ ὑποβαθμίσουν καὶ ὄχι νὰ ἀναπτύξουν τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἀγωγή, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὰς ἀπαγορεύσεις εἶναι καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν, μὴ νομίσωμεν ὅτι καὶ ἡ ἀγωγή, ποὺ ἐπιδιώκει τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ μὲ ὀρθολογιστικὰς μόνον ἀγαθὰς ὑποδείξεις, θὰ ἐπιτύχη περισσότερον. Βεβαίως συγκινεῖ τὴν παιδικὴν ψυχὴν τὸ νὰ τοῦ παρουσιάσωμεν τὸ ἀγαθόν, νὰ θίξωμεν τὰς εὐγενεῖς διαθέσεις του, νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν καλωσύνην του, νὰ τὸ προτρέψωμεν πρὸς τὸ ἀγαθόν καὶ λογικῶς νὰ τὸ πείσωμεν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ὠφελιμότητος τοῦ ἀγαθοῦ διὰ τὸ ἄτομον καὶ τὴν κοινωνίαν.

Ἄλλὰ ἡ συγκίνησις αὐτὴ μόνη, ὅπως καὶ ἡ λογικὴ κατοχύρωσις τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀγάπης, τῆς σωφροσύνης καὶ τῶν ὁμοίων, δὲν ἀρκοῦν νὰ πείσουν τὸ παιδί καὶ νὰ τὸ κινοῦν συνεχῶς πρὸς τὸ ἀγαθόν. Δὲν ἔχουν ἐξ ἑαυτῶν τὴν δυνατότητα νὰ ἐνισχύσουν τὴν βούλησιν τοῦ παιδιοῦ, νὰ δώσουν εἰς αὐτὸ ἀποφασιστικότητα καὶ θάρρος πρὸς τὸ ἀγαθόν καὶ νὰ τὸ κάμουν ἱκανὸν νὰ νικήσῃ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἐμπόδια, ποὺ παρουσιάζονται εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς. Δὲν ἔμπορουν ποτὲ νὰ τὸ πείσουν πλήρως νὰ ζῇ ὄχι ὅπως τοῦ ἀρέσει, ἀλλὰ ὅπως πρέπει.

Μὲ ἄλλους λόγους, μία ὀρθολογιστικὴ, ἢ ἂν θέλετε, φιλοσοφικὴ ἠθικὴ, ἡ ὁποία περιορίζεται εἰς κατηγορικὰς προστακτικάς, εἰς ἠθικοὺς ἀφορισμούς, εἰς λογικὴν κατάταξιν καὶ συστηματικὴν ἀνάλυσιν τοῦ κόσμου τῆς ἀρετῆς, δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ συγκινήσῃ ὅσον πρέπει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ συγκινῇ συνεχῶς, τὴν παιδικὴν ψυχὴν πρὸς τὸ ἀγαθόν. Μία τοιαύτη ἠθικολογία καταντᾷ συνήθως ἀπλοῦν σχῆμα λόγου, χωρὶς πνεῦμα γράμμα, τὸ ὁποῖον κτείνει καὶ δὲν ζωοποιεῖ. Πεῖρα αἰώνων, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόσφατος τοιαύτη πείθει, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μορφώσωμεν ἀκέραιον χαρακτῆρα εἰς τὸ παιδί καὶ γενικώτερον

εἰς τὸν ἄνθρωπον, μὲ μίαν ὅσονδήποτε τελείαν, ἀλλὰ αὐτόνομον ἠθικὴν.

Κανεῖς δὲν ἀρνεῖται τὴν ἀξίαν τῆς συστηματικῆς διατυπώσεως τῆς ἠθικῆς. Ἐὰν καὶ κανεῖς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποδείξῃ, οὔτε καὶ λογικῶς νὰ πείσῃ, ὅτι μορφώνει αὐτὴ ὀλοκληρωμένους χαρακτήρας. «Μακρὰ πείρα—γράφει ὁ καθηγητὴς τῶν παιδαγωγικῶν κ. Σπ. Καλλιάρης—κατέδειξε λαμπρῶς ὅτι ἄνευ θρησκείας ἠθικὴ διδασκαλία, ἦν π.χ. ἐδίδαξαν οἱ νεοκαντιανοί, οἱ καλούμενοι θετικοὶ κ.λ.π. φιλόσοφοι, ἐναύαγησεν ὀριστικῶς ἐν τῇ πράξει. Αὐτοὶ δὲ οὔτοι πολλάκις οἱ συγγραφόντες τοιαῦτα συστήματα ἠθικῆς παραβαίνουν ἀσυστόλως τὰ ὑπ' αὐτῶν διδασκόμενα, ὡς ὀρθῶς λέγουν π.χ. ὁ M. Planck καὶ ὁ H. Driesch»⁵

Ὁνομάζουσι αὐτὴν τὴν ἠθικὴν «παπαγαλισμὸν ἄνευ ἐσωτερικοῦ ἐνδιαφέροντος». Καὶ ἔτι πλέον. Χαρακτηρίζουσι ὡς ὀλεθρίαν τὴν ἄνευ θρησκευτικοῦ ἐρείσματος ἠθικὴν διδασκαλίαν. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν ἡ ἀπλὴ γνῶσις καὶ ἂν θέλετε, ἡ ὀλόψυχος ἀκόμη παραδοχὴ τοῦ ἀγαθοῦ, διὰ νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπον ἀγαθόν. Τοιαύτην ἄνευ Θεοῦ ἀρετὴν ἐδίδασκον οἱ σοφισταὶ τῶν Ἀθηνῶν, οἱ ὅποιοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἦσαν οἱ διδάσκαλοι τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ τίποτε ἄλλο. Ἐντὶ —ἔλεγον— νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν φύσιν τῶν θείων στοιχείων, περιορίζοντο μόνον εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐπιστήμην χωρὶς μεταφυσικὴν θεμελίωσιν. Ἐὰν αὐτὴ ἡ μετριόφρων διέξοδος πρὸς μίαν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν ἐπολεμήθη ὑπὸ τοῦ Σωκράτους διὰ τῶν περιφήμων διαλόγων του.⁶

Χρειάζεται καὶ κάτι ἄλλο βαθύτερον, ἰσχυρότερον καὶ ἐνθουσιαστικώτερον. Κάτι τὸ ὅποιον, ὄχι ἀπλῶς θὰ συντονισθῇ πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς εὐγενεῖς διαθέσεις καὶ ἰκανότητας τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ θὰ τὰς τονώσῃ, θὰ τὰς ἐνισχύσῃ καὶ θὰ τὰς θέσῃ εἰς κίνησιν διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Αὐτὸ δὲ τὸ κάτι εἶναι ἡ θρησκεία. Ἡθικὴ χωρὶς θρησκείαν εἶναι οὐτοπία, ὅπως καὶ θρησκεία χωρὶς ἠθικὴν ζωὴν εἶναι δεισιδαιμονία καὶ μωρία. Ἐ-

5. Δελτίον Χ. Ε. Ε. Α. 1953 σελ. 50.

6. Werner Jaeger. Humanisme and Theologie. Milwaukee 1945 σελ. 50.

χει παρατηρηθῆ καὶ εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον ὅτι ἡ ἠθικὴ ποιότης ἐνὸς λαοῦ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ποιότητα τῆς θρησκείας του καὶ τὸν δεσμόν, τὸν ὁποῖον εἶχεν οὗτος πρὸς αὐτήν.

Καὶ διὰ νὰ δώσωμεν πάλιν τὸν λόγον εἰς τὸν Jaeger «ἡ ἀληθῆς παιδεία εἶναι θεμελιωμένη ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ ὑπερτάτου ὑπογραμμοῦ καὶ τύπου. Εἶναι — διὰ νὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος — ἐπιστροφή ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς αἰσθητικῆς αὐταπάτης πρὸς τὸν κόσμον τῆς μιᾶς ἀληθείας, ἡ ὁποία ἀλήθεια εἶναι τὸ ἀπόλυτον ἀγαθὸν καὶ τὸ μόνον ἐπιθυμητόν. Εἰς τὸν κόσμον τοῦ Πλάτωνος ἀληθῆς ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ὁμοίωσις του πρὸς τὸν Θεόν».⁷

Εἰδικώτερον ἐπειδὴ ζῶμεν εἰς χριστιανικὴν ἐποχὴν καὶ ἀνήκομεν εἰς τὸ ὀρθόδοξον ἑλληνικὸν ἔθνος, ἡμεῖς ἠμποροῦμεν ἀπὸ τὴν ἔθνικὴν μας ἱστορίαν νὰ συναγάγωμεν ἀναντίρρητα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα τεκμηριώνουν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Βλέπομεν δηλαδὴ ὅτι εἰς ἐποχάς, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐχαλάρωνε τοὺς δεσμούς του πρὸς τὴν θρησκείαν, ἐχαλάρωνε συγχρόνως καὶ ὑπεβάθμιζε τὴν ἠθικὴν του ζωὴν. Ἐξ ἀντιθέτου, ὅταν εἶχεν ἀκμαῖον τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα καὶ ζωντανὴν τὴν χριστιανικὴν πίστιν προώδευεν εἰς ἠθικὴν ζωὴν καί, γενικῶς, ἀνήρχετο εἰς ὑψηλὰ ἐπίπεδα λαμπροῦ πολιτισμοῦ. Τὸ αὐτὸ ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι συμβαίνει κατὰ κανόνα καὶ μὲ τὰ ἄτομα.

Ὅσον στενώτερον ἄτομα καὶ ἔθνη συνδέονται πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ὅσον προθυμότερον καὶ βαθύτερον τὴν γνωρίζουν καὶ τὴν ζοῦν, τόσον καὶ προάγονται εἰς ἠθικὴν ζωὴν. Διότι εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία περιέχει φωτεινοτάτας καὶ ἀρμονικὰς εἰς λογικὸν σύστημα συνδεδεμένας ἠθικὰς ἀληθείας, πρὸ τῆς ὑπερόχου ἀξίας τῶν ὁποίων, ἴστανται μὲ θαυμασμὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη, πού πολεμοῦν τὸν Χριστιανισμὸν ὡς θρησκείαν. Διότι αἱ ἀλήθειαι αὗται ὁμιλοῦν βαθέως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καθ' ὅσον ἀνταποκρίνονται πληρέστατα εἰς τοὺς βαθυτέρους αὐτῆς πόθους. Ἡ ἐφαρμογὴ των δὲ μέχρι σήμερον ἔχει ἀποδώσει διὰ τὰ ἄτομα καὶ τὰς κοινωνίας πο-

7. ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 53.

λυτιμοτάτους καρπούς, ὥστε πολλοὶ νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι, πᾶν ὅ,τι καλὸν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ μέχρι σήμερον ἢ μεταχριστιανικὴ ἀνθρωπότης, τὸ ὀφείλει εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Ὁ Louis Guittard εἰς τὸ ὀγκῶδες βιβλίον του « L' évolution religieuse de l' adolescents » ἐκτὸς τῆς θεωρητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ θέματος παραθέτει καὶ γνώμας μαθητῶν, διὰ τῶν ὁποίων καταδεικνύεται ἡ ἀναγκαιότης τῆς θρησκείας διὰ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν αὐτῶν. Ἐνας π. χ. μαθητῆς 11 ἐτῶν γράφει « ἡ θρησκεία εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία πρῶτον μὲν διὰ τὴν σωτηρίαν μας, ἔπειτα δὲ διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, διότι χωρὶς αὐτὴν ὁ καθένας θὰ ἔκαμνε ὅ,τι τοῦ ἤρεσε. Οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐξοῦσαν ὡσὰν κτήνη, ἀφοῦ δὲν θὰ ὑπῆρχε κανεὶς νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ νὰ πράττουν τὸ κακόν ». Ἐνας ἄλλος μαθητῆς 12 ἐτῶν γράφει « ἡ θρησκεία μὲ κάμνει περισσότερο μεγαλόκαρδον, ὀλιγώτερον δειλόν, ὀλιγώτερον ἄτακτον καὶ κατὰ συνέπειαν περισσότερο σοφόν... Κάθε φορὰν ποὺ κάμνομεν τὸ κακόν βυθίζομεν μίαν ἄκανθαν εἰς τὸν Κύριόν μας. Κάθε φορὰν, ποὺ κάμνομεν μίαν θυσίαν, ἀφαιροῦμεν ἀπὸ Αὐτὸν μίαν ἄκανθαν ».⁸

Τὸ ἐκτάκτως σπουδαῖον εἶναι, ὅτι αἱ ἠθικαὶ αὐταὶ ἐντολαὶ περιβάλλονται εἰς τὸν χριστιανισμόν μὲ τὴν θεϊαν αὐθεντίαν, προβάλλονται ὡς ἔκφρασις τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς προσδίδει μεγίστην ἀξίαν εἰς τὸ ἠθικόν δέον καὶ ἀσκεῖ εἰς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ἀσκήσῃ ἢ ἀπρόσωπος ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ φράσις « τὸ θέλει ὁ Θεὸς » ἔχει ἀνυπολόγιστον κῦρος διὰ τὸν πιστεύοντα ἄνθρωπον.

Ὁ John Locke θεωρεῖ τὴν θρησκείαν ὡς τὸ ἀπαραίτητον θεμέλιον τῆς ἠθικῆς ζωῆς, διὰ δύο κυρίως λόγους: πρῶτον μὲν διότι ἡ θρησκεία προβάλλει τὰς ἠθικὰς ἐπιταγὰς, ὡς ἐντολὰς Θεοῦ—ὅπως καὶ εἶναι ἄλλωστε—καὶ δίδει εἰς αὐτὰς θεῖον κῦρος· δεύτερον δὲ διότι διδάσκουσα τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῶν καλῶν πράξεων κυρίως εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν κίνητρον πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

8. Paris 1952 σελ. 313.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἔπειτα δημιουργεῖ τὴν ἀδίστακτον πεποίθησιν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶναι μία ἀσύλληπτος χίμαιρα, κάποιον ἀπροσπέλαστον ἰδανικόν, ἀλλὰ βεβαία πραγματικότητα. Πείθει δηλαδή τὸν ἄνθρωπον ἀπολύτως ὅτι, ἤμπορεῖ αὐτὸς ὡς ἄτομον, ὅπως καὶ ἡ κοινωνία ὁλόκληρος, νὰ μεταβάλη μὲ τὴν χάριν καὶ τὸν φωτισμὸν τοῦ Θεοῦ εἰς κατάστασιν ἐσωτερικὴν καὶ εἰς ἔργα ἐνάργετα τὸ θεῖον θέλημα. Ἐπάνω δὲ εἰς τὰ πράγματα βλέπει ὁ πιστός, πόσον πολύτιμος τοῦ εἶναι αὐτῇ ἡ βοήθεια, τὴν ὁποίαν τοῦ προσφέρει ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ ἐπαναλαμβάνει μαζὺ μὲ τὸν Παῦλον «πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι με Χριστῷ».

Ποτὲ δὲν θὰ θέσῃ εἰς τὸ στόμα του τὰ λόγια τοῦ ἀπογοητευμένου χωρὶς Θεὸν ἠθικολόγου. «Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ καὶ εἶδον συμπάσας τὰς συκοφαντίας τὰς γινομένας ὑπὸ τὸν ἥλιον, καὶ ἰδοὺ δάκρυον τῶν συκοφαντουμένων καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς παρακαλῶν... Καὶ ἐπήνεσα ἐγὼ σύμπαντας τοὺς τεθνηκότας, τοὺς ἤδη ἀποθανόντας ὑπὲρ τοὺς ζῶντας ὅσοι αὐτοὶ ζῶσιν ἕως τοῦ νῦν· καὶ ἀγαθὸς ὑπὲρ τοὺς δύο τούτους, ὅστις οὐπω ἐγένετο, ὃς οὐκ εἶδε σύμπαν τὸ ποίημα τὸ πονηρόν, τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον» (Ἐκκλ. δ' 1-3). Ὁχι. Ἡ χριστιανικὴ πίστις γεμίζει ἀπὸ αἰσιοδοξίαν καὶ ἐνθουσιασμὸν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, διαλύει τὰ οἰαδήποτε νέφη τῆς ἀποκαρδιώσεως, δίδει παρηγορίαν, ὑπομονὴν καὶ ἐλπίδα εἰς τὸν περιπεσόντα εἰς σφάλματα καὶ ἠθικῶς ὑπολειπόμενον ἄνθρωπον, τοῦ δημιουργεῖ τὴν ἀδίστακτον πεποίθησιν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν ὁδηγεῖ συνεχῶς ἀπὸ νίκης εἰς νίκην. Τοῦ γεμίζει τὴν καρδίαν ἀπὸ χαρὰν καὶ τὸν κάμνει νὰ ζῆ πάντοτε ἠνωμένος μὲ τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ, δηλαδή μὲ τὸν Θεόν.

Τὸ δὲ ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι τὸ παιδί, ἀπὸ τῆς πρωίμου ἀκόμη ἡλικίας του εἶναι παρεσκευασμένον καὶ δεκτικὸν διὰ μίαν τοιαύτην θρησκευτικὴν ἀγωγὴν. Αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην μιᾶς θείας παρουσίας κοντὰ του. Εἶναι προδιατεθειμένον νὰ ἀκούσῃ τὴν θεῖαν φωνὴν νὰ τοῦ ὁμιλῇ. Ἔχει ἀνοικτὴν τὴν καρδίαν του εἰς τὸν θεῖον φωτισμὸν καὶ τὴν θεῖαν χάριν. «Τὰ παιδιά—γράφει ὁ Pierre Bovet—εἶναι παρεσκευασμένα τόσο καλά, ὅσον καὶ ἡμεῖς, εἰς τὰς βαθεῖας ψυχικὰς πείρας· εἶναι τόσο δεκτικὰ ὅσον

καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν θεῖαν ἐνέργειαν».

Ὁ Χριστιανισμὸς παρὰ τὸ ἀπροσμέτρητον βάθος καὶ πλάτος, ἔχει καὶ μίαν καταπληκτικὴν ἀπλότητα καὶ χάριν, ὥστε νὰ ἐλκύῃ τὴν καρδίαν καὶ τῶν πλέον ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων καὶ αὐτῶν τῶν μικρῶν παιδίων. Ἐὰν παρουσιάσωμεν εἰς τὸ παιδί τὰς ἀληθείας τῆς πίστεώς μας, ἔὰν τὰς αἰσθητοποιήσωμεν μὲ ἀναλόγους Γραφικὰς καὶ ἱστορικὰς διηγήσεις, θὰ ἴδωμεν τότε μὲ πόσῃ προθυμίᾳ αὐτὸ τὰς ἀποδέχεται. Νομίζει κανεὶς ὅτι ὑπάρχει μία μυστηριώδης συγγένεια, ὡσὰν κάποια συγγένεια αἵματος καὶ κοινῆς καταγωγῆς, μεταξὺ τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ καὶ τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἔτσι πλασμένη ὥστε νὰ ἐναρμονίζεται φυσικώτατα πρὸς τὰς ἀληθείας αὐτάς. Εὐχαρίστως δὲ ἀφήνεται νὰ ὀδηγηθῇ εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Καὶ ἀκριβῶς ἐδῶ ἔγκειται ἡ ἀξία καὶ ἡ δύναμις τῆς θρησκείας. Ὅτι δὲν προβάλλει μόνον τὰς θείας ἀληθείας, ἀλλὰ ἀναπτύσσει καὶ ἀνάλογα συναισθήματα.

Πρὸ παντὸς δὲ διεγείρει τὴν βούλησιν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ κινεῖ τὸ ἄτομον εἰς κτῆσιν καὶ πρακτικὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς. Τοῦ δίνει τὴν δύναμιν καὶ τὸ θάρρος νὰ ἀντιταχθῇ ἐπιτυχῶς εἰς τὰς ἰδιοτελεῖς κλίσεις καὶ ἀδυναμίας καὶ νὰ θέτῃ τὸ ἐγὼ του εἰς τὴν μετ' ἀγάπης καὶ ταπεινοφροσύνης ἐξυπηρέτησιν τῶν ἄλλων. Τὸ συνδέει μὲ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῦ δημιουργεῖ βαθείας ψυχικὰς συγκινήσεις καὶ ἱκανοποιήσεις. Βυθισμένα καὶ καταπονημένα τὰ παιδιὰ μέσα εἰς τὰ ποικίλα μαθήματα τοῦ σχολείου, αἰσθάνονται ἐσωτερικὴν καὶ ἔντονον τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνοίξουν τὴν καρδίαν των πρὸς τοὺς φωτεινοὺς κόσμους τῆς θρησκείας. Θέλουν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν καλωσύνην καὶ τὴν ἀγνότητα, πρὸς ἣν ἀκτινοβολεῖ ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ καρδία καὶ ὁ νοῦς των εἶναι γῆ ἀγαθὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμποροῦν τὰ σπέρματα τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς νὰ γιγαντωθοῦν εἰς πλουσιόκαρπα δέντρα. Ὁρθότατα δὲ ὁ Sprager ἔλεγε ὅτι «ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ γεμίσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ μὲ πνεῦμα καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ εἰς τὰ βάθη τῆς ὑπάρξεώς του τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας». Ὁ Foerster λέγει ὅτι διὰ τῆς θρησκείας θὰ ἔμπορέσωμεν νὰ μορφώσωμεν τὸ παιδί εἰς τὴν

τριπλὴν ἠθικὴν. Τὴν ἠθικὴν ἔναντι τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως· τὴν ἠθικὴν ἔναντι τῆς κοινωνίας καὶ τὴν ἠθικὴν ἢ τὴν συναίσθησιν τῆς εὐθύνῃς ἔναντι τοῦ Θεοῦ. «Ἀμέσως μόλις — λέγει ὁ Foerster— ἀρχίσωμεν νὰ δίδωμεν προσοχὴν εἰς τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν τοῦ παιδιοῦ, θὰ διαπιστώσωμεν σαφῶς, ὅτι ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεώς της ἡ ἠθικὴ ἐπιμέλεια τῶν ψυχῶν ζητεῖ νὰ τεθῆ ἐπὶ θρησκευτικοῦ θεμελίου. Πᾶσα συνεργασία τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ζωῇ των ὡς πολιτῶν, πᾶσα ἀγωγή διὰ τὴν ἀρμονικὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ἀπαιτεῖ ὡς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν της καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς συνειδήσεως. Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆ καλλιέργεια συνειδήσεως, ἄνευ τῆς λατρείας τῶν θρησκευτικῶν μυστηρίων, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ βάσει ἰσχυροτάτων μαρτυριῶν καὶ πείρας, διεγείρεται εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ὑπερκοσμίου αὐτῆς προορισμοῦ... Τὰ προβλήματα καὶ αἱ συγκρούσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς μίαν μόνον λύσιν ἔχουν, τὴν χριστιανικὴν... Ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ τὸ ἄτομον εὐρίσκει τὴν ὁδὸν αὐτοῦ».

Ἡ καθημερινὴ ἄλλωστε πείρα ἡμῶν τῶν ἐκπαιδευτικῶν, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ παιδικοῦ κόσμου, ἔχει ἀναπτύξει ἀναλόγως μὲ τὴν ἡλικίαν του εἰς φωτισμένην θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν τὰ διδάγματα τῆς πίστεως. Καθημερινῶς βλέπομεν, ὅτι τὸ παιδί συγκινεῖται ἀπὸ τὰς ἀληθείας αὐτάς. Δοκιμάζει χαρὰν καὶ ἱκανοποίησιν, ὅταν τὰς θέτει εἰς ἐφαρμογὴν καὶ ἀσκεῖ τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης. Ἀνέροχεται εἰς φωτεινοὺς ὀρίζοντας γνώσεως καὶ πράξεως. Προχωρεῖ εἰς μίαν ἀληθινὰ ἀνωτέραν ζωὴν καὶ ὀλοκληρώνεται εἰς μίαν ἀληθινὰ ἀνωτέραν προσωπικότητα. Ὁ Χριστιανισμὸς κατὰ τὴν μαρτυρίαν ὄλων τῶν παιδαγωγῶν εἶναι τὸ μεγαλύτερον γεγονός εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιοτάτην δύναμιν διὰ τὴν μόρφωσιν ἀκεραίου χαρακτῆρος εἰς τὸ παιδί.

Ὁ Pestalozzi πολλάκις ἔχει τονίσει ὅτι ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τοῦ παιδιοῦ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ εἶναι καρπὸς τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς, διότι τότε μένον εἶναι καὶ κατορθωτὴ καὶ πλήρης. Θεωρεῖ ἀδιανόητον καὶ ἀπαράδεκτον τὸν χωρισμὸν τῆς ἠθικῆς ἀπὸ τῆς θρησκείας. Προχωρεῖ μάλιστα ἔτι περαιτέρω καὶ λέγει ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή πρέπει ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ τῆς νηπιακῆς

ἀκόμη ἡλικίας διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος τῶν γονέων. «Τὸ παιδί—γράφει— καλὸν εἶναι νὰ βλέπη τοὺς γονεῖς προσευχομένους καὶ νὰ τοὺς ἀκούη ὁμιλοῦντας περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς ὑποδειγματικῆς αὐτοῦ ζωῆς καὶ τοῦ ὑπερόχου αὐτοῦ θανάτου. Ἡ Κυριακὴ ἄς φαίνεται εἰς αὐτὸ ἀπὸ τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας ἡμέρα πανηγυρικὴ, ἀφιερωμένη εἰς τὸν Κύριον. Τὰ θρησκευτικὰ ἄσματα, ὁ ἦχος τῶν κωδῶνων τῆς ἐκκλησίας ἄς προξενοῦν εἰς αὐτὸ βαθεῖαν ἐντύπωσιν, καὶ ἄς διεγείρουν ἐν αὐτῷ κατὰ τρόπον αἰσθητὸν τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐφοῦ ἡ μήτηρ διδάξῃ αὐτὸ εἰς τὴν ἀγκάλην της νὰ ψελλίξῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἄς δείξῃ εἰς αὐτὸ τὴν ἀπειρον τοῦ Θεοῦ ἀγάπην πρὸς τὸν κόσμον, ὅπως φαίνεται εἰς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον, εἰς τὸ ψιθυρίζον ρυάκιον, εἰς τὰς ἴνας τοῦ δένδρου, εἰς τὴν ὠραιότητα τῶν ἀνθέων, εἰς τὰς λαμποκοπούσας σταγόνας τῆς δρόσου. Ἐὰς διδάξῃ εἰς αὐτὸ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἰδικήν του παιδικὴν ὄντοτητα, εἰς τὴν λάμπιν τῶν ὀφθαλμῶν του, εἰς τὴν εὐκαμψίαν τῶν ἀρθρώσεών του, εἰς τὸν ἦχον τῆς φωνῆς του » !

Εἰς ἄλλην περίστασιν παρουσιάζει ὁ Pestalozzi πάλιν τὴν μητέρα γαλουχοῦσαν τὸ παιδί της μὲ τὰ θρησκευτικὰ νάματα, ἐμπνέουσιν εἰς αὐτὸ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν καὶ συνδέουσιν αὐτὸ πρὸς Ἐκεῖνον. « Σφίγγουσα αὐτὸ μὲ στοργὴν εἰς τὸ στήθος της θὰ τοῦ εἶπῃ: Παιδί μου, ὑπάρχει ἓνας Θεός, τοῦ ὁποίου ἔχεις ἀνάγκην, ὁ ὁποῖος θὰ σὲ πάρῃ εἰς τὴν ἀγκάλην του, ὅταν ἐγὼ δὲν θὰ ἠμπορῶ πλέον νὰ σὲ προστατεύσω. Τότε κάτι τὸ ἀνέκφραστον γεννᾶται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδιοῦ, ἓνα ἅγιον συναίσθημα ἀοράτων πραγμάτων, τὸ ὁποῖον προσκαλεῖ εἰς τὴν πίστιν καὶ ἐξυψώνει τὸ παιδί ὑπεράνω τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἀγάλλεται τὸ παιδί εἰς τὸ ἀκουσμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, μόλις ἀκούσῃ τὴν μητέρα του νὰ τὸ προφέρῃ. Τὰ συναίσθημα τῆς ἀγάπης, τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης, τὰ ὁποῖα ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μητέρας, του ἐκτείνονται εἰς τὸν Θεόν καὶ τὸν ἀγκαλιάζουν ὡς πατέρα καὶ μητέρα. Ἡ ὑπακοή του τώρα ἔχει εὐρύτερον ὄριζοντα ».

Θεωροῦμεν περιττὸν νὰ παραθέσωμεν μαρτυρίας καὶ ἄλλων ψυχολόγων, παιδαγωγῶν, κοινωνιολόγων, δικαστικῶν καὶ ἐτέρων

ἀρμοδίων, μάλιστα δὲ ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν τοῦ βάρθους, εἰς πιστοποίησιν τῆς βασικωτάτης αὐτῆς ἀληθείας, εἰς τεκμηρίωσιν ἑνὸς χιλιομαρτυρημένου γεγονότος, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι δυνατόν, γονεῖς καὶ παιδαγωγοί, νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ, νὰ διαπλάσσουν ἀκέραιον τὸν χαρακτῆρα του μὲ ἠθικοὺς μόνον ἀφορισμοὺς καὶ ἀστυνομικὰς διατάξεις. Ἡ ἀνθρωπίνη συμβολὴ ἄνευ τοῦ θρησκευτικοῦ παράγοντος εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἢ ἀκαρπος ἢ ἀπελπιστικῶς ὀλιγόκαρπος. Ὁρθότατα δὲ γράφει ὁ κ. Κ. Δ. Γεωργούλης ὅτι « ἡ διὰ τῆς θρησκευτικῆς διδαχῆς, ἐφ' ὅσον αὕτη τυγχάνει γνησία, ἐπενεργουμένη ἐπίδρασις διαποτίζει τὴν προσωπικότητα ὀλόκληρον. Καθαίρει τὴν νόησιν, ἐνδυναμώνει τὴν βούλησιν καὶ δίδει ἀντικειμενικὴν ἀξίαν εἰς τὴν συναισθηματικὴν συγκίνησιν ».

Ποθοῦμεν μίαν νεολαίαν μὲ ἀκέραιον χαρακτῆρα, μὲ ἀστείρευτον ζωτικότητα, πρόθυμον πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀκίνητον πρὸς τὸ κακόν; Θέλομεν μίαν νεότητα ἀπηλλαγμένην ἀπὸ τὰς μικρότητας τῆς ἀνθρωπίνης κακίας καὶ ἐμπαθείας, στολισμένην δὲ μὲ τὸν ἀνεκτίμητον θησαυρὸν τῶν ἀρετῶν; Ποθοῦμεν νὰ ἴδωμεν τοὺς νέους τῆς Ἑλλάδος ἐνεργητικοὺς καὶ δραστηρίους, πολυτίμους κοινωνικοὺς καὶ ἐθνικοὺς παράγοντας, ἐπιτυχημένους καὶ χαρούμενους εἰς τὴν ζωὴν των; Ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἴδωμεν τοὺς κόπους μας, τοὺς ὁμολογουμένως βαρεῖς, νὰ καρποφοροῦν καὶ νὰ δημιουργοῦν καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους τὴν ἠθικὴν ἱκανοποίησιν ὅτι δὲν ἐκοπιάσαμεν ματαίως; Θέλομεν νὰ ἴδωμεν τὴν Ἑλλάδα ἀνερχομένην καὶ πάλιν εἰς τὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἑνὸς ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ, καύχημα δι' ἡμᾶς καὶ ὑπόδειγμα διὰ τοὺς ἄλλους;

Ἄν ναι — καὶ ποιὸς τάχα θὰ εἶπη ὄχι; — ἄς ἐργασθῶμεν διὰ τὴν ἀγωγὴν τῆς ἐλληνικῆς νεότητος βάσει ὑγιῶν κατευθύνσεων. Ἄς θελήσωμεν καὶ ἄς τὸ πάρωμεν ἀπόφασιν νὰ στηρίξωμεν αὐτὴν τὴν ἀγωγὴν ἐπάνω εἰς τὰ θεμέλια τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Γονεῖς καὶ ἐκπαιδευτικοὶ ἄς ὀδηγήσωμεν τὰ παιδιά πρὸς Ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος εἶπεν « ἄφετε τὰ παιδιά ἐργεσθαι πρὸς με καὶ μὴ κωλύετε αὐτά ». Ἄς πάρωμεν ὡς σύνθημα τῆς ἐργασίας μας τὰ παραγγέλματα τοῦ εὐσεβοῦς Pestalozzi.

« Διδάσκαλε, θὰ εἰσαγάγῃς τὰ παιδιὰ εἰς τὴν θρησκείαν, θὰ τὰ ἀσκήσῃς νὰ ὑπακούουν εἰς τὰ παραγγέλματά της, θὰ τὰ κάμῃς παιδιὰ λογικά. Θὰ προσπαθῆσῃς νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν ἱερὸν φῶς τῆς θρησκείας, διὰ νὰ μὴ καταλήξουν εἰς τὸ σκοτάδι. Θὰ τὰ ὀδηγήσῃς μὲ τὸ καθαρὸν αὐτὸ φῶς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα, καὶ μὲ τὴν ἀγιότητα τῆς πίστεως θὰ τὰ ἐνώσῃς πρὸς κάθε τι θεῖον καὶ ἅγιον. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον θὰ τὰ προπαρασκευάσῃς διὰ τὸν πρακτικὸν βίον, διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων καθηκόντων, τὰ ὅποια ἔχουν ἀπέναντι τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πολιτείας ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΜΕΘΑΦΥΣΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΕΠΕΦΤΙΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ» ΑΚΟΜΙΝΑΤΟΥ 69 ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006